

Bektaşî Fıkralarında Siyasi Yansımalar

Okt. Ömer Faruk ELALTUNTAŞ
Bingöl Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Bingöl.
ofelaltuntas@bingol.edu.tr

Özet

Bektaşîlik anlayışı Türk kültür ve sosyal hayatı içerisinde önemli bir yer tutar. Kadim Türk düşüncesinin ritüellerini yansıtan bu anlayış, zaman içerisinde yaygınlaşıp gelişerek toplumda önemli derecede karşılık bulmuş, tasavvufi bir akım haline gelmiş ve önemli Türk tarikatlarından biri olmuştur. Bektaşîliğin zengin bir edebiyata sahip olması, günümüze kadar bu anlayışın taşınmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu zengin edebiyat içerisinde, Bektaşî fıkraları oldukça değerlidir. Bektaşîler, siyasal yapıyla kimi zaman birlikte hareket etmiş, kimi zaman da ters düşmüşlerdir. Bu durum tarihi gerçeklik yönüyle fıkralara nükteli bir şekilde yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşîlik, Osmanlı İmparatorluğu, Halk Kültürü, Fıkra, Siyaset.

The Politic Reflections of Bektashi Jokes

Abstract

Bektashi comprehension has a prominent place in Turkish cultural and social life. As a result of the widespread and development occurred in time this comprehension which reflects ancient rituals of Turkish ideas, has find a place in the community, turned to a mystical current and become an important Bektashi order. Having a rich literature is one of the significant factors for the Bektashi order to move up to the present. Bektashi Jokes are relatively important at this rich literature. Sometimes the Bektash's have moved with the politic structures and sometimes have contradicted with them. This situation has reflected in a humorous manner in terms of historical reality.

Keywords: Bektashism, Ottoman Empire, Popular culture, Jokes, Politics

1. Giriş

Anadolu'ya gelip yerleşen Müslüman Türklerin, yeni yerlerinde mevcut sosyal duruma ayak uydurma ve durumu kendilerine uydurma çabası ile paralel olarak Bektaşîlik tarikatı da gelişmiştir. Tarikat, adını Anadolu erenlerinin en önemlilerinden biri olan Hacı Bektaş'tan alır. Hacı Bektaş Veli, Türk sülûlîğinin yapı taşlarından. Anadolu'da tasavvufi düşünce Hoca Ahmet Yesevi ile başlamış, Hacı Bektaş ile sağlam bir temele oturmuştur. Böylece Türk kültür ve sosyal hayatı içinde varlığını sürdürmüştür. Bektaşîlik, Türklere özgü karakteristik yapısıyla, değer yargılarının uygunluğuyla ve insan odaklı hoşgörü felsefesini esas aldığı için Anadolu'da kısa zamanda yayılmıştır. Bektaşîlikten önce Anadolu'da var olan Abdallar, Kalenderiler, Haydariler, Camiler; Bektaşîlikle yakın bir çizgide oldukları için kısa zamanda Bektaşîlikle kaynaşmışlardır.

Bektaşîler, Osmanlı devrinde fetihlerde önemli rol oynamışlardır ve Bektaşîlik, yeniçerilerin tarikatı haline gelmiştir. Bu sayede sadece Anadolu'da değil, Osmanlı'nın ayak bastığı her yerde bu tarikatın izlerine rastlamak mümkündür. Bektaşîlerin savaşlardaki katkıları ve yeniçeri ocağındaki hizmetlerinden dolayı, uzun bir dönem

devlet idaresi tarafından benimsenmişler ve saygı görmüşlerdir. Böylelikle kolayca kurumsallaşmışlardır.

Bektaşî dervişleri, XII. yüzyıldan XIX. yüzyıla dek doğuda Irak'tan batıda Arnavutluk sınırlarına kadar geniş bir coğrafyada etkin bir teşkilata sahiptirler. Bektaşîliğin yeniçeri ocağıyla bütünleşmesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde politik sonuçlar ortaya çıkarmaya başlamıştır. Ocağın ve tarikatın kontrolsüz bir şekilde büyümesi Osmanlı devlet adamları tarafından görülmüş ve rahatsızlık kaynağı olmuştur. Sultan II. Mahmud döneminde tarikat dağıtılmış, Bektaşî babalarının bir kısmı cezalandırılmış, tekke ve dergâhlar yakılıp yıkılmıştır. Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra tekke ve dergâhlar yeniden açılmıştır.

Osmanlı Devleti Bektaşîliğe saygı göstermiş, pek çok Alevî-Bektaşî şeyhine toprak tahsis ederek buralarda dergâh ve zaviyelerin oluşmasını sağlamıştır. Balkanlar'daki İslam'ın yayılmasına bu hoşgörülü ve sosyal yönleri ile Bektaşî tarikatının şeyhleri, dergâh ve zaviyeleri öncülük etmiştir. (Akyol, 1999; 17)

2. Bektaşî Fıkraları

Osmanlı Devleti'nde tarikatlar, kendilerine bağlı bulunan kişilerin sosyal hayatlarına da yeni bir bakış kazandırmaktaydı. Bektaşîlik de halkla iç içe olan, dışa dönük bir tarikattı. Bu yönüyle Bektaşîliğin halk tarafından fazlaca kabul görmesinin etkenlerinden biri saz eşliğinde söylenen Bektaşî şiirleri, bir diğeri de mizahın ve hoşgörünün harmanlandığı Bektaşî fıkralarıdır.

Anadolu Türklerinin kendi dinamikleri etrafında oluşturduğu bir tip olan Bektaşî fıkra tipi, tarihten bugüne varlığını koruyan efkârları, karşı çıkışları, nükteleri ve muhalif yapıları münasebetiyle halk tarafından beğeniyle karşılanmış ve halkın sesi olmuştur.

Bektaşîlerin kendine has dünya görüşleri ve inanış prensipleri vardır. Bu durum konuşmalarındaki ironi ve nüktedanlıkla çok belirgindir. Din, mezhep ve ırk ayrımı gözetmeksizin herkesi çatıları altına kabul ederler. Yardımseverlik Bektaşîlikte esastır. Kendilerine has özellikleriyle orijinal bir kimlik geliştirmişlerdir. Bu tipin başlıca özellikleri şunlardır: Bektaşî denince başında on iki dilimli tâcı, gözleri ışıldayan, bıyıkları sakalına karışmış, güleç yüzlü, zeki bakışlı, boynunda teslim taşı, belinde zünnârı, üstünde kaftanı ve yola çıkacakmış gibi boynuna sofrasını asmış, koluna keşkülünü, omzuna nefrini takmış, eline teberini almış bir insan canlanır. Bektaşî cemiyet hayatında cereyan eden olayları tenkit ederken insanlara doğruyu, iyiyi, güzeli öğretmeyi ve düşündürmeyi gaye edinmiştir. Bektaşî Tanrı'ya ve O'nun yasalarına samimiyetle inanan kişidir. Bektaşî zeki, bilgili, hazırcevap, nüktedan ve sağduyu sahibi bir insandır. Halkın sesi, gücü, sağduyusu, akli ve zekâsıdır. (Yıldırım, 1999: 37-38)

Bektaşî fıkra tipi üzerine ilk bilimsel çalışmalar Dursun YILDIRIM tarafından yapılmıştır. YILDIRIM'ın çalışmasında Pertev Naili BORATAV'ın Bektaşî fıkralarıyla

ilgili görüşleri şu şekildedir: “*Bektaşî fıkraları, Türk cemiyetinde dini inanç ve kanaatlerini ve dolayısıyla dünya görüşü bakımından da Sünni Müslümanlardan farklı bir zümreyi zihniyet ve davranış bakımından temsil eden bir fıkra tipidir. Tip belli bir kişinin şahsiyetinde teşekkül etmemiştir. Bektaşî tipinin şekillenmesi, kişi olarak cemiyete karışması zümreyi meydana getiren fertlerin ortak niteliklerinin belli bir oluşum içinde yoğunlaşmasından ortaya çıkmıştır. Tipin bir fiziki ve ruhi yapıya kavuşması ve sanki gerçekten yaşamış bir şahıs hüviyetine dönüşmesi, bu ortak benimseyişin sonucudur. Bektaşî fıkra tipi taassuba, katılığa karşı hoşgörüyü temsil eden bir tiptir. Zaman içinde belli bir zümreyi temsil etme sınırlarını aşarak cemiyetin daha büyük ve geniş çevrelerinin benimsediği fıkra tipi hüviyetini kazanmıştır.*” (Yıldırım, 1999: 29) Kendine has özellikleriyle fıkra dünyamıza yerleşen Bektaşî tipi, olaylara bakış açısı, dünya görüşü, din algısı ve hoşgörüsüyle farklılığını hissettirmiştir.

Bektaşî fıkra tipi yukarıda anlatılan tarihi ve kültürel ortamda gelişmiştir. BORATAV, “*Bektaşî ile Bektaşî Fıkraları Üzerine*” adlı çalışmasında, halk kültürünün ürünleri içinde Bektaşî tipini şu şekilde açıklamaktadır: “*Türk halkı, sağduyusuyla bağdaşmayan işlemlere, tutumlara ve yasalara karşı tepkilerinin sözcülüğünü sözlü veya yazılı türlü sanat kollarında yarattığı örnek kişilere yüklemiştir. Her birinin ayrı bir hüneri, en çok ustalıklı konuşabileceği bir söz alanı vardır. Nasreddin Hoca, Keloğlan, Karagöz... Her biri kendine özgü konularda söz sahibidir. Türk düşüncesinin oluşumunda dini bir akımın temsilcisi olarak Bektaşî’ye de din işlerinde sözcülük düşmüştür.*” (Boratav, 1991: 318) bu tespitin üzerine BORATAV, Bektaşî tipinin misyonuna da bir açıklama getirmiştir. “*Bektaşî fıkralarında çoğu zaman dini konular bir vesileden başka bir şey değildir. Fıkraların asıl meramı, insanlık dünyalık dertlerini ortaya dökmektir. Tenkitler, yergiler elle tutulur, gözle görünür hedeflere yönelmiştir.*” (Boratav, 1991: 321)

3. Bektaşî Fıkralarında Siyasi Unsurlar

Bektaşî fıkralarının şahıs kadrosunun gerçekçi yönüne değinen YILDIRIM, fıkralardaki şahısları üç gruba ayırmaktadır: Devlet adamları ve yöneticiler, din ile ilgili şahıslar ve halk tabakasından kişiler. Devlet adamları ve yöneticiler içerisinde de padişahlar, vezirler, paşalar, valiler, adalet ve asayiş işleriyle uğraşanlar, askerler yer almaktadır. (Yıldırım, 1999; 60-62)

Yeniçeri Ocağının 1826’da kapatılmasıyla birlikte Bektaşî tarikatları da kapatılmıştır. Bektaşî fıkralarında bu dönemin izlerine rastlamak mümkündür. Bu dönemde Bektaşîler, Sultan II. Mahmud’u düşman belleyerek, fıkralarında ona karşı oldukça sert göndermelerde bulunmuşlardır. Bu fıkralardan birisi şöyledir:

“*II. Mahmud bir gün bir Bektaşî tekkesini bastırır. İçeridekilerden hepsi sağa sola kaçır. Yalnız ihtiyar bir Bektaşî kaçamayarak ortada kalır. II. Mahmud babaya sorar:*

- *Baba, canlar nerede?*

Baba hemen cevap verir:

- *Şevketlü Sultanım, seni görünce ortalıkta can mı kalır?” (Yıldırım, 1999: 248)*

II. Mahmud dönemini anlatan bir başka fıkrada, Bektaşîlerin eleştiriden çekinmediklerini; fakat aynı zamanda sultandan ne denli korktukları da görülmektedir:

“Yeniçeri Ocağı kaldırılıp Bektaşî tekkeleri de kapatıldıktan sonra Bektaşî dervişlerinin her biri bir tarafa kaçıp saklanmışlardı. Padişah bir gün Bahçekapı’da korkmadan, çekinmeden dolaşan bir Bektaşî görünce hayret eder ve yanına gelir:

- *Baba sizinkilerden her biri bir tarafa savuştu. Sen burada, yalnız başına ne geziyorsun?*

diye sorunca Bektaşî hiç tereddüt etmeden şöyle der:

- *Sultanım beni damızlık bıraktılar.*

Bu hazırcevaptan pek memnun kalan hükümdar, babaya hiçbir şey yapmadan yanından ayrılır.” (Yıldırım, 1999: 247)

Bektaşî tipi, Osmanlı döneminin siyasal ve sosyal hayatına dair pek çok halk anlatısının günümüze ulaşmasına yardımcı olmuştur. II. Mahmud döneminin siyasi gelişmeleriyle birlikte, özellikle IV. Murad dönemi ve bu dönemdeki tütün ve alkol yasaklarının nasıl delindiği, birçok fıkrada yansıtılmaktadır.

Bektaşî fıkralarının geliştiği ortam düşünüldüğünde, dönemin siyasi durumu, iktidar anlayışı ve yönetim mekanizması, Bektaşî tipinin siyasete bakış açısında algısında gizlidir. Bektaşîlik anlayışının ve dolayısıyla Bektaşî fıkralarının geliştiği dönemde, günümüzün modern devlet anlayışından farklı olarak, kişi ya da zümrelerin söz sahibi olduğu mutlak monarşi sistemi mevcuttur. Bu sistemde halkı üzerinde hâkim sıfatlı kişi ve kişiler, güçlerini tanrısallığa bağlamaktadır. Bektaşîlik ise dini inançlarına bağlı olmanın yanında salt dogmatik yapılara karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Haksızlığı ve adaletsizliği hiçbir zaman kabul etmemiştir. Kadercî bir anlayışı benimsememiştir. Din olgusuna şekli yönüyle yaklaşanlara karşı çıkmıştır ve bütün bunlar Bektaşî’nin sitemini oluşturmaktadır. Bektaşî bu sitemini yaparken yalana ve hileye başvurmamaktadır. Nitekim yukarıdaki fıkrada devrin Osmanlı hükümdarına karşı korkusuzca nükteli bir cevap verir. Bunu yaparken de insanların dikkatini doğruluğa ve dürüstlüğe yönlendirmeye çalışmaktadır. Bektaşî fıkralarının genelinde Osmanlı’nın son dönemlerindeki gerileme ve devamında yıkılış sürecinin sebeplerine değinilerek insanların tarihi gerçekliği görmeleri ve bu durumdan ders çıkarmaları amaçlanmaktadır. Bektaşî’nin iktidar algısı ve bu algıya bağlı olarak mevcut duruma sitemi bir başka fıkrada şu şekilde yansımaktadır:

“Bektaşî İstanbul’da gezinirken, padişahın sarayı olduğunu zannettiği görkemli bir binanın yanından geçiyormuş. Binanın önünde şatafatlı bir fayton durmaktaymış.

Binadan sırmalı elbiseleri olan adam çıkınca, muhafızlar selama durmuş. Adam faytona binerken, Bektaşî meraklanmış ve muhafızlardan birinin yanına yaklaşarak sormuş:

- *Faytona binen padişah mıdır?*
- *Hayır, padişahın kuludur.*

Bektaşî, önce faytondaki adama bakmış, sonra da kendi üstünün başının perişanlığına. Sonra, ellerini açarak:

- *Hey Allah'ım. Bir padişahın kuluna bak, bir de senin kuluna!"* (Yıldırım, 1999: 85)

Yukarıdaki fıkrada Bektaşî, memnuniyetsizliğini ve sitemini mizahi bir yolla ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda psikolojik bir rahatlama yolu açmaktadır. Bektaşî fıkralarının genelinde aynı durum söz konusudur. Siyasetin doğasında var olan bir durum bu fıkrayla açıkça eleştirilmiştir. Siyasal iktidar ve onların yanındakiler her zaman için en iyi imkânlarla sahip olmuşlardır. Bektaşîler gibi mevcut düzenin muhalifleri ise eleştiriyi ve sitemi kendilerine siper etmişlerdir. Elbette herkes Allah'ın kuludur; fakat bu fıkrada Bektaşî kendini ötekileştirerek hem iktidara hem de yaratıcıya sitem duymaktadır. Bektaşî tipiyle alakalı olarak namaz kılmayan, oruç tutmayan, en son söylemesi gerekeni ilk başta söyleyen bir kimlik algısı mevcuttur; fakat esasında Bektaşîliğin doğasında var olan şey dinde, sosyal ve siyasi hayatta şekilciliğe karşı durmaktır. Nitekim fıkralardaki bu durum sayesinde Bektaşîlerin zihnindeki iktidar algısının da ipuçları sergilenmektedir.

Fıkralardaki mizahi unsurlardan biri de retorik sorular sorarak karşıdakini zor durumda bırakmaktır. Retorik sorularla soru dışında yeni anlamlar sağlanır. Bu şekilde kişilerin farkındalığı artırılır. Bu durumun bir örneği aşağıdaki fıkrada görülmektedir.

"Avcı Sultan Mehmed diye anılan Dördüncü Mehmed bir gün akşama kadar uğraştığı halde, bütün attıkları boşa gider. Bunun sebebini sabahleyin ilk gördüğü adamın uğursuzluğuna hamlederek: 'Saraydan çıkarken kapı önünde sallana sallana biri geçiyordu. Sivri külahlı, sırtı kamburumsu... Bana çabuk bulun.' emrini vermiş. Hemen tanımuşlar, meşhur Bektaşî Ayyaş Hamza. Karakullukçular yaka paça adamı huzuruna getirirler. Öyle bir uğursuzun yaşamak hakkı olmadığı için derhal asılmasına irâde çıkar. Bektaşî der ki:

- *Sabahleyin ilk beni gördüğünüz için iki keklik bile vuramadınız. İyi ama Padişahım, benim de bu sabah ilk gördüğüm siz oldunuz, fakat benim kellem gidiyor. Uğursuzluk hangimizde fazla?*

Cevap padişahın o kadar hoşuna gider ki hayatını bağışladıktan başka bir kese de altın verir." (Yıldırım, 1999: 91)

Bu fıkrada Bektaşî'nin anlatımı güçlendirmek ve duruma farklı anlamlar yüklemek için retorik sorular sorduğu görülmektedir. Bu sayede Padişahın düşünce

yönü de farklı bir tarafa kaydırılmış olur. Böylelikle Padişahın kızgın ve öfkeli hali dağıtılmış ve Padişah kararından vazgeçmiştir. Tarih okumalarımızdan anladığımız kadarıyla Osmanlı padişahları, aldıkları eğitim ve yetiştikleri ortam itibariyle oldukça entelektüel ve bilgi birikimi yönünden de donanımlı bir şekilde yetişmişlerdir. Bunun yanında kıvrak zekâları ve dili kullanma becerileri de takdire şayandır. Nitekim Osmanlı tarihi boyunca birçok hükümdarın insanlığa mâl olmuş vecizeleri de mevcuttur. Bu fıkrada ise vecizeyi söyleyen Padişah değil Bektaşî Ayyaş Hamza olmuştur. Bektaşî'nin söz oyunu yapması Padişahın hoşuna gitmiştir. Padişah tarafından, katledilmesine izin verilmişken yaptığı söz oyunu sayesinde canını kurtarmış, bununla da kalmayarak Padişahın yüzünü güldürmüş ve bir kese altına da sahip olmuştur. Bu fıkradaki bir diğer önemli husus ise, Padişahın “siyaseten katl” yetkisinin sorgusuz sualsiz bir şekilde uygulanabilirliğinin gösterilmesidir. Padişah, Bektaşî'nin kendisine uğursuzluk getirdiği düşüncesine sahip olmasıyla bu kararı aniden vermiştir ve bu kararı temyiz edecek ya da kararın uygulanmaması için itiraz edilebilecek herhangi bir makam ya da kurum bulunmamaktadır. Yani bu kararı iptal etmek de yine Padişahın tasarrufundadır. İlk Türk devletlerinden itibaren hükümdar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görüldüğü ve mutlak bir otoriteye sahip olduğu için, ölüm cezası verme yetkisine de sahiptir. İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde durum böyleyken, İslam hukuku ile yönetilen Türk devletlerinde de durum değişmemiştir. Hükümdarlar bu yetkinin fetvasını da ulemeden ve din büyüklerinden almışlardır. “Siyaseten katl” konusu yukarıdaki fıkrada olduğu gibi diğer halk edebiyatı unsurlarında da sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Sokullu'nun Mirası adlı bir başka fıkrada, Bektaşî bir yandan liyakat sahibi olmayan devlet büyüklerini eleştirirken öbür yandan Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü sadrazamlarından biri olan Sokullu Mehmet Paşa'ya olan muhabbetini şu şekilde göstermektedir:

“Kanuni Sultan Süleyman'ın son devirlerinde sadrazamlığa getirilen Sokullu Mehmet Paşa cidden bilgili ve büyük bir devlet adamı idi. Sayısız başarılı hizmetleri ile olduğu kadar da iffet ve istikameti ile de pek haklı ve şerefli bir şöhrat kazanmıştı. Bazı dileklerde bulunmak üzere huzuruna giden bir delinin hançeri ile ölen ve Eyüp Sultan'da gömülen bu paşanın yalnız on beş senesi sadrazamlık olmak üzere elli seneden fazla devlet hizmetinde geçmesine rağmen ancak defin işlemlerine yetecek kadar parası çıktığı anlaşılınca herkes tarafından hayretle karşılanmış ve sevenleri birkaç misli artmıştı. Gömüldüğü sırada mezarı başında bulunanlar arasında devrin Bektaşî erenlerinden tok ve doğru söyleyenlerden bir Bektaşî babasının derin bir düşünceye dalması, ocak ağalarından birinin gözüne çarpar. Yavaşça sokulur ve sorar:

- *Dedem nedir seni bu kadar endişeye düşüren? Sokullu'nun ölümü mü?*

Bektaşî acı acı güler ve:

- *Hayır evlat, çalıp çırpmayan rahmetlinin devlet hazinesinde bıraktığı büyük miras ile bu mirasın geride kalan devlet büyükleri arasında uyandıracağı ihtiras düşündürdü beni, der.” (Yıldırım, 1999: 234)*

Daha önceden de bahsedildiği gibi Bektaşî fıkralarının temelini, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sosyal ve siyasi hayatta yaşanan olaylar oluşturmaktadır. Sosyal ve siyasi hayatta görülen aksaklıklar, adaletsizlikler, kötü yöneticiler, baskılar, asayiş bozuklukları sert bir dille eleştirilmektedir. Öbür yandan fıkralarda iyi ve doğru olanın da hakkı verilmektedir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun gelmiş geçmiş en yetenekli, en önemli ve en geniş yetkilere sahip sadrazamı olan Sokullu Mehmet Paşa'ya bağlı olarak anlatılan yukarıdaki fıkrada, paşanın ölümünden sonra servetinin olmadığı görülmesi dramatik bir dille anlatılmıştır. Üç padişah döneminde sadrazamlık yapan, sayısız zaferler kazanan ve elli yılı aşkın devlet idaresinde bulunan Sokullu Mehmet Paşa, tarihe adını altın harflerle yazdırmış müstesna bir devlet adamıdır. Yukarıdaki fıkrada paşanın olumlu özelliklerinin övülmesi, rahmetle yâd edilmesi fıkraların tarihi gerçeklerle örtüştüğünü göstermektedir. İnsanlık tarihi boyunca halkın, devlet yöneticilerinde aradığı en önemli özellik dürüstlüktür. Yöneticilerin haram kazanca yönelmemeleri, rüşvet almamaları, makamlarını maddi rant kaynağı olarak kullanmamaları, en önemli dürüstlük özelliklerinden bazılarıdır. Sokullu Mehmet Paşa da bu dürüstlüğe sahip olduğu için Bektaşî'nin nezdinde halkın teveccühünü kazanmıştır. Öbür yandan, fıkrada bu dürüstlüğe ve doğruluğa sahip olmayan diğer devlet adamlarının eleştirilmesi de ihmal edilmemiştir.

Bektaşî fıkralarında adaletsizlikle ve haksızlıkla alakalı konulara sık sık yer verilmektedir. Bu durumlar anlatılırken mizahi üslup da kullanılmaktadır.

“Bektaşî tarikatına mensup ileri gelenlerden birisi vilayette vali olup iyi yönetimiyle herkesin memnuniyetini ve hürmetini kazanır.

Bir gün vali hapisaneyi gezip mahkûmların durumlarını görmek ve yerinde incelemek amacıyla hapishane müdürünü yanına alarak koğuşları dolaşmaya başlar. Mahkûmların hepsine birer birer sorar. Hepsi kendilerinin suçsuz olduklarını, oraya gazez ve iftira ile sokulduklarını iddia ederler. Nihayet biri:

- *Efendim ben falan suçu işledim ve muhakkak cezası olmak üzere buraya getirildim, demekle valinin hoşuna gider. Hemen hapishane müdürüne:*
- *Bu fena adamı burada, bu kadar suçsuz ve masumlar arasında bırakmak doğru değildir. Çünkü hepsinin ahlakını bozar. Şimdi bunu tahliye edip buradan kovunuz, emrini verir ve doğru söylediği için adam hapishaneden gönderilir.”* (Yıldırım, 1999: 199-200)

Yukarıdaki fıkrada esasen Osmanlı döneminin adalet sistemiyle alakalı çeşitli ipuçları yer almaktadır. Bu fikranın yaşanmış bir olaydan alınma ihtimali zayıftır; fakat fıkrada gerçekleşen olaylar insanlara nasihat verir niteliktedir. Adalet temasının işlendiği bir başka fıkra da şöyledir:

“Zürefâdan olmakla beraber, son derece müstehzi bulunan bir Bektaşî dervişi bir mecliste müteberân-ı memleket hakkında bazı sözler söylemiş ve onunla istihzâ etmiş olduğundan ertesi gün eğlendiği adam dervişi bulup:

- *Sen dün benimle istihzâ etmişsin. Sana öyle bir dayak atacağım ki felek de beğenecek, demekle baba gidip valiye şikâyet etmiş. Vali:*
- *Merak etme, eğer sana dayak atar ise ben de onu habsederim, dedikte derviş:*
- *Efendim, onu dayak atmazdan evvel hapssetseniz daha iyi olmaz mı? demiş ve valiyi güldürmüştür.”* (Yıldırım, 1999: 206)

Osmanlı İmparatorluğu, İslam'ın yüce ahlakını ve adaletini fethettiği topraklara yaymayı başarmıştır. Bunu yaparken asimilasyon veya istibdat politikası uygulamamış, aksine bu ahlakı ve adaleti hoşgörüle yaymıştır. Padişahların her türlü konuda yol haritaları, adaleti tesis etmek üzerinedir. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman Han, “Kılıcın yapamadığını adalet yapar.” sözüyle adaletin önemini ve adaletsizce yapılan hiçbir işin muvaffak olamayacağını belirtmiştir. Öyle ki, sonsuz yetkilere sahip olan padişahlık makamının kararları bile bazı durumlarda kazaskerlerden ya da kadınlardan geri dönmüştür. Kanun önünde devlet adamları ile halk tabakası aynı değere sahiptir. Bazı padişahların şikâyetler üzerine mahkemeye çıktıkları ve cezaya çarptırıldıkları dâhi vâkîdir.

Yedi yüzyıl boyunca ayak bastığı her toprağa adalet kavramını öğreten ve kendi öz yurdunu yönetirken adaleti en önemli düstur haline getiren Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde diğer birçok kurum gibi adalet mekanizması da bozulmuştur. Bu durum adaletle alakalı fıkra örneklerinde, Bektaşîlerin mizahi bakış açısıyla harmanlanarak komik ve düşündürücü bir hale dönüştürülmüştür. İlk fıkrada adaletin yanı sıra dürüstlüğün önemi de işlenmektedir. İkinci fıkrada ise suçun işlenmesi ve nihayetinde ceza verilmesi yerine suçu işlenmeden önleme durumu üzerinde durulmaktadır. Günümüzde dâhi tam olarak oturtulamayan bu sistem, suçu ya da suçluyu cezalandırmak yerine suçu ortaya çıkaran faktörleri önleyerek kişilerin suça bulaşmasını ve birilerinin de bu durumdan mağdur olmasını engellemeyi amaçlar. Nitekim ikinci fıkrada Bektaşî, validen suçlunun suçu işlemeden engellenmesini talep etmektedir.

Bektaşî fıkralarında adalet ve adaletsizlik gibi üzerinde durulan konulardan biri de Osmanlı'daki içki yasağı ve bu yasağın delinmesiyle ilgili fıkralardır. Bilindiği gibi içki, İslamiyet'le birlikte kesin olarak haram kılınmıştır. Türklerin Müslümanlığı kabulüyle beraber, İslamiyet'le bağdaşmayan bazı âdetlerini ve geleneklerini terk ettikleri görülmektedir. İçki de bunlardan biridir. İslamiyet'i kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar zamanında Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*'de dâhi içki yasağından ve bunun hükümdar eliyle takip edilmesinden bahsedilmektedir. Zaman içerisinde bu yasak diğer Türk devletlerinin hukuk kuralları içinde de yer almış ve Osmanlı'ya kadar uzanmıştır.

Osmanlı Kanunnamelerinde de içki ve sarhoş edici her türlü içecek yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanların İslam hukukuna göre 80 sopa cezası anlamına gelen ve *hadd-i şirb* denilen cezaya çarptırılacakları bildirilmiştir. Osmanlı

padişahlarının çok büyük bir kısmı içki yasağına uymuşlar ve yasağına uyulması için gerekli tedbirleri almışlardır. (Taylan, 2014: 99) Buna rağmen özellikle gayrimüslim halkın yaşadığı Galata gibi yerlerde, bazı Müslümanların da kaçamak yaptığı meyhaneler bulunmaktadır. Bektaşîler de bu grubun içerisinde yer almışlardır. İçki yasağına bağlı anlatılan Bektaşî fıkralarında bu durum eleştirilerek zor şartlar altında içki içen, çoğu zaman yakalanan ve durumu mizahî bir hale getirerek sıyrılmayı başaran Bektaşîler anlatılmaktadır:

“Karaağaçtaki Bektaşî tekkesi dervişlerinden birkaçı, nevalelerini alarak Kâğıthane’ye gidip köprüye yakın bir yere yerleşir, işrete başlarlar. Tam cümbüşlendikleri sırada Üçüncü Selim’in saltanat kayığı, pek yakından görünmesiyle ne yapacaklarını şaşırırlar ve içlerinden birinin ihtarı üzerine acele kalkıp birden namaza dururlar. Fakat işret takımını kaldırıp saklamağa vakit bulamadıklarından sürahiler, kadehler, meze takımları meydanda kalır.

Padişah, âheste giden kayıkta bunları seyre başlar. Bunlar da hiç kıyama bozmazlar. Padişah bir müddet temaşadan sonra gülerek:

- *Bu ne acayip namaz; hiç rükûu, sücudu yok, çekinmesinler, zevklerinde olsunlar, diye kendilerine haber ve ihsan gönderir.”* (Yıldırım,1999: 126)

Osmanlı padişahları içerisinde içki yasağını en çok destekleyenlerden biri olan, şiiri ve müziği çok sevmesine rağmen döneminde tüm meyhaneleri kapattıran III. Selim’in bu fıkrada Bektaşîlerin haline acıması ve sarhoş halde namaza durarak komik hale düşen Bektaşîlere acıyarak eğlencelerine devam etmelerini söylemesi ironik bir durumdur. Sultan II. Mahmut dönemine bağlı olarak anlatılan bir başka fıkra örneği de şöyledir:

“Sultan II. Mahmud devrinde bir Ramazan günü zaptiyeler bir Bektaşî babasını rakı içerken suçüstü yakalar. Padişaha götürürler. Bektaşî rakı şişesini saklayarak huzura çıkar. İkinci Mahmud:

- *Erenler, elini göster, der.*

Bektaşî sol elini gösterir. Ötekiyle şişeyi saklar.

- *Öteki elini de göster.*

Baba arka arkaya yürüyerek duvara gelip dayanır. Şişeyi duvarla sırtı arasında sıkıştırarak iki elini birden gösterir.

İkinci Mahmud bu sefer şu emri verir:

- *Şimdi öne doğru gel.*

Bektaşî dayanamayarak:

- *Halt etme Mahmud, bana şişeyi kırdıracaksın, der.”* (Yıldırım, 1999: 171-172)

Sultan II. Mahmud'a bağlı anlatılan bu fıkranın da mizah yönü oldukça gelişkindir. Osmanlı İmparatorluğu'nda içki içen her kişi padişahın huzuruna çıkarılacak olsaydı, padişahın tüm devlet meselelerini bir kenara bırakıp bu konuyla ilgilenmesi gerekirdi. Ayrıca Bektaşî'nin padişahın huzurundayken kendisine bu denli hakaretvâri konuşabilmesi de ihtimal dâhilinde değildir. Bu yönleriyle baktığımızda yukarıdaki fıkranın tarihi gerçeklik payı yoktur; fakat mizahi yönden oldukça nüktedandır. Öte yandan padişahların içki içmediğine dair birçok tarihi kayıt vardır; fakat Sultan II. Mahmud'un içki içtiğini söyleyen Osmanlı tarihçileri de mevcuttur. Ayrıca diğer birçok padişah içki yasağını sert bir şekilde uygulatırken Sultan II. Mahmud bu yasağı daha yumuşak bir şekilde uygulatmıştır. Padişahın içkiyle alakalı Bektaşî'yi tahkikata aldığını anlatan bir başka fıkra ise şöyledir:

“İstanbul'un meşhur ayaklanmalarının birinde padişah sarayının etrafını saran halkın 'istemezük, istemezük' diye bağırmalarına hiçbir şeyden habersiz içkili Bektaşî de katılır, o da 'istemezük' diye bağırmağa başlar. Neyi istemediklerini anlamak maksadıyla halkın arasına katılan padişah soruşturma neticesinde sadrazamı istemediklerini anlar.

Bu arada padişah Bektaşî'yi de sorguya çeker. Hiçbir şeyden haberi olmayan baba erenler:

- *Ben meyhaneci Anastas'ı birkaç günden beri şaraba fazla su kattığı için istemiyorum, deyince bu cevaptan hoşlanan padişahın ihsanına nâil olur.”* (Yıldırım, 1999: 174)

Bektaşî fıkralarının en önemli özelliği yaşandığı dönemi, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve yıkılma dönemini, kendi mizahi üsluplarıyla yansıtılmalarıdır. Yukarıdaki fıkrada da Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sıkça vuku bulan İstanbul isyanlarından bahsedilmektedir. Asayişin eskisi gibi sağlanamadığı, devlet otoritesinin eskisi gibi olmadığı bu dönemde sık sık isyanlar çıkmış ve bu isyanlar önceden olduğu gibi kolaylıkla bastırılmamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yöneticiler de eskisi gibi liyakat sahibi olmadığı için, halk beğenmediği yöneticiler için rahatlıkla isyan etme cüretinde bulunmuşlardır. Bu yüzden onlarca devlet adamı sorgusuz sualsiz katledilmiş ya da görevlerinden azledilmişlerdir. Öte yandan fıkranın devamında isyandan haberi olmayan Bektaşî'nin meyhaneci Anastas'tan şikâyetçi olması da İstanbul'un o dönemdeki sosyal hayatından kesitler sunmaktadır; çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da eğlence sektörü her daim var olmuştur. Kimi yasak dönemlerinde sekteye uğrasa da mütemadiyen devam etmiştir. İstanbul'da meyhaneler Müslüman mahallelerinde açılmamıştır. Çünkü Müslümanların meyhane açmaları ve işletmeleri yasaktır. Gayrimüslimlerin açtıkları bu meyhaneler, gayrimüslim mahallelerinde olmuştur. Yukarıdaki fıkrada da Bektaşî'nin zikrettiği meyhaneci ismi olan *Anastas*, Müslüman ismi değildir. Dolayısıyla bu fıkra dönemin İstanbul'unun eğlence ve meyhane kültürü hakkında bilgi vermektedir ve bu fıkrada Bektaşî, kendi durumundan ötürü padişahın karşısında oldukça güç ve komik bir duruma düşmüştür. Bu fıkranın benzer bir örneği de şöyledir:

“*Bektaşilerden biri, içkinin yasak olduğu devirde, bir şişe şarap almış. Cübbesinin altına saklamış giderken padişah rast gelmiş: ‘Nedir o cübbenin altındaki?’ diye sormuş. Bektaşî de ‘Abdest suyu sultanım’ demiş. Padişah ‘Çıkar bakalım, şarap olmasın’ deyince Bektaşî ‘Padişah hürmetine şarap ol yâ mübarek’ diyerek şişeyi çıkarır. Padişah bakar ki şarap. ‘Şimdi de su yap bakalım’ der. Bektaşî ‘Ben bu kadarını yaptım. Nüfuz-ı padişahî büyüktür. Ötesini de siz yapınız sultanım’ der.” (Yıldırım, 1999: 174)*

Önceki fıkralarda olduğu gibi yukarıdaki fıkrada da içki yasağına uymayan Bektaşî’nin zor duruma düştüğü görülmektedir; çünkü Bektaşî yakalanmaması gereken kişiye, yasağı koyana, yani padişaha yakalanmıştır. Yasağı delen Bektaşî suçlu bir halde padişahın huzurunda durmaktadır. Eğer yakalanan ve padişahın huzurunda olan kişi bir Bektaşî olmasaydı, muhtemelen ciddi bir cezaya çarptırılırdı; fakat Bektaşî’nin kıvrak zekâsıyla verdiği cevaplar, durumu tersine çevirerek onun canını kurtarmıştır. Bu fıkrada dikkat edilmesi gereken bir başka husus da, Bektaşî’nin sözde suyu şaraba çevirdikten sonra, şarabın tekrar suya çevrilmesi işlemini kendisinin yapamayacağını ve buna ancak padişahın gücünün yetebileceğini söylemesidir. Burada Bektaşî, kut anlayışına değinmiştir. Kadim Türk tarihinin her döneminde hükümdara yönetme gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktadır. Bu anlayışta Türk hükümdarları Tanrı tarafından seçilmiş kudretli kişilerdir. Böyle olunca, Türk hükümdarı kimsenin çözemediği sorunları çözer, kimsenin yenemediği düşmanı yener, kimsenin başaramadığı işleri başarır. Fıkrada Bektaşî’nin bahsettiği şekliyle, kendisi ancak suyu şaraba çevirebilmiştir. Gücü daha fazlasına yetmemektedir. Buna gücü yeten ise, iktidarının gücünü Tanrı’dan alan Türk hükümdarıdır. Bektaşî’nin içki yasağının olduğu dönemde padişahla karşılaşmasını ve içine düştüğü durumu anlatan bir başka fıkra da şöyledir:

“*İçkinin şiddetle memnu olduğu bir zamanda, gizli meyhanelerden birinde demlenen Bektaşî, salına salına giderken birden bire âşinâ bir çehre ile karşılaşmış. Hemen teklifsizce elini o çehre sahibinin omuzuna koyarak, sormağa başlamış.*

- *İmanım, seni iyice gözüm ısırtıyor. Acaba nerede gördüm, Fenerdeki Çardaklı meyhanede mi?*
- *Hayır.*
- *Öyleyse, Tavukpazarı ’ndaki Küplü ’de.*
- *Hayır.*
- *Eh, o halde, mutlaka Uzunodalar ’da.*
- *Hayır.*
- *Allah Allah... Bâri söyle de meraktan kurtulayım.*
- *Herhalde sen beni selamlık ettiğin zaman görmüş olacaksın.*

Bektaşî karşısındaki adamın padişah olduğunu anlamış. Artık söyleyecek söz bulamamış. Hemen oraya sırtüstü yatarak:

- *Ey ahali... Ben kalıbı değiştiriyorum, buyurun cenâze namazına, diye bağırmış.” (Yıldırım, 1999: 127-128)*

Yukarıdaki fıkrada da içki yasağını çiğnediğini alenen belli eden Bektaşî'nin, bu durumu en son anlatması gereken insana, yani padişaha anlattığını görmekteyiz. Bektaşî aldığı cevapla karşısındakinin padişah olduğunu anlayınca da, durumu dramatik bir hale getirmiştir. Bektaşî'nin zikrettiği yer isimleri gizli meyhanelerin bulunduğu yerlerdir. Padişahın da bu yerleri bilmeme ihtimali yoktur. Sultan IV. Murad gibi bazı padişahların, bu gizli mekânlara tebdil-i kıyafet gidip, kimin ne yaptığını yerinde görmeleri ve içki içenleri cezalandırmaları vâkîdir. Bu fıkrada padişahın ismi zikredilmemiştir; fakat padişahlardan birinin tebdil-i kıyafet denetim yaptığı anlaşılmaktadır. Yine fıkrada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, padişahın Bektaşî'ye kendisini selamlıkta görmüş olabileceğini söylemesidir. Selamlık, Osmanlı padişahlarının cuma namazına gidişleri ve dönüşleri sırasında yapılan törendir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Cuma namazının sosyal açıdan önemi büyüktür. Padişahlar at üstünde, törenle büyük camilerden birine giderek Cuma namazlarını kılmışlardır. Özellikle Yavuz Sultan Selim Han döneminde halifeliğin Osmanlı'ya geçmesiyle, bu konuya daha çok önem verilmiştir. Cuma namazının ve cuma hutbesinin edâ edildiği camilerin tüm Müslümanlara açık olması, padişahın halkla yakından görüşmesine olanak vererek, halkın sorunlarını ve isteklerini ona açıklamalarını sağlamıştır. Namazdan sonra padişahın önünde resmigeçitler düzenlenmiş, halk da bu törenlere büyük bir ilgiyle icabet etmişlerdir. Selamlığın hangi camide yapılacağı önceden bilinmediği için halk sarayın önünde bekler ve padişah çıkınca onunla birlikte hareket ederler. Halkın arasında *alkışçı* diye tabir edilen kişiler de bulunmaktadır. Bunlar padişaha dua eden, onu öven, ona ölümü hatırlatan, gurur ve kibre kapılmamasını tembihleyen kişilerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın uğraştığı yasaklardan biri de tütün yasağıdır. Aşağıdaki fıkrada Sultan IV. Murad zamanında tütün yasağını delen bir Bektaşî babasının, Padişahın bizzat kendisine yakalanışı anlatılmaktadır:

“Dördüncü Murad tütün içmeği yasak etmişti. Sokaklarda münâdiler dolaşıyor, tütün içenlerin öldürüleceğini ‘şürb-ü dühan edenler siyaset olunur’ sözleriyle herkese ilan ediyordu.

Dördüncü Murad bununla da kalmıyor, geceleri tebdil gezip İstanbul'un en ücrâ köşelerine kadar yokluyordu. Bir gece derviş kılığına girerek Edirnekapı semtine uzanmıştı. Gezip dururken bir kıyıda bacasından harıl harıl duman çıkan salaş bir kahve gördü. Merak edip içeriye girdi. Kahveciye selam verip oturdu.

Burada başka kimse olmadığını görünce büsbütün merak etti. İhtiyar kahveci tütün içip içmediğini sorunca içtiğini söyledi. Bunun üzerine kahveci onu gizli bir merdivenden bodruma indirdi. Burada gizlice tütün içiliyordu. Köşede bir Bektaşî dervişi oturmuş çubuk içiyordu. Bektaşî ile Dördüncü Murad arasında şu kısa görüşme oldu:

- *Evlat, nereden teşrif?*
- *Topkapıdan.*

- *Topkapıdan mı ism-i şerif?*
- *Murad*
- *Murad mı dedin? Şöyle böyle Murad mı, yoksa kuyruğunda hanlığı manlığı da mı var?*
- *Eh, eyvallah bulunur.*

Bektaşî karşısındaki derviş kılıklı adamın Sultan Murad'ın kendisi olduğunu anlayınca ayağa kalkar:

- *Eh canlar gassala zahmet olmasın, ben cenazemi yıkamağa gidiyorum.”* (Yıldırım, 1999: 160-161)

Osmanlı'ya tütünün gelmesi ve yasaklanması 17. yüzyıla rastlar. 17. yüzyılın başında Sultan I. Ahmed Han, halkın tütün işiyle meşgul olup aslı işlerini ötelemesine sebebiyet veren *tabaganın* ekilmesini, içilmesini ve satılmasını yasaklamıştır. Yayımladığı fermanlarda tütünü içmeye devam edenlerin, tütünü içtikleri çubukların burunlarına sokulup dolaştırılmaları suretiyle cezalandırılmaları emredilmiştir. Bu yasak Sultan IV. Murad Han döneminde arttırılarak uygulanmıştır; çünkü Sultan IV. Murad Han döneminde İstanbul'da tütün içilmesinden kaynaklı meydana gelen bir yangın sonrasında, binlerce evin yandığı, on binlerce insanın evsiz kaldığı bilinmektedir. Bunun neticesinde Sultan IV. Murad Han'ın tebdil-i kıyafetle gezintilere çıkarak tütün içenleri tespit ederek onları cezalandırdığı ve bu cihetle binlerce insanın katledildiği söylenmektedir. Ayrıca fikrada geçen *şürb-ü dühan*, duman içmek manasındadır. Duman içenlerin siyaset olunacağı, yani padişahın takdiriyle sorgusuz sualsiz şekilde, ölüm cezasıyla cezalandırılacakları belirtilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sosyal ve siyasi hayatta yaşanan olayların anlatıldığı Bektaşî fıkraları bu yönüyle tarihe de tanıklık etmektedir. Bektaşî erenlerinin padişahların dışında önemli devlet adamlarıyla görüşüklerinin, hatta onların himayesi altında olduklarının, yer yer kendilerine danışmanlık yaptıklarının anlatıldığı fıkralar da bulunmaktadır:

“Tarih, Avcı Sultan Mehmed'in sadrazamlarından İbşir Mustafa Paşayı idare işlerinde gafil ve kurnazlığı derecesinde de cahil bir adam olarak tarif eder. Kısa boylu, ufak tefek olmasına rağmen aşırı derecede zorba ve atak, biraz da azametli ve ahmak olan bu paşa, Halep'te vali iken Tarhuncu Ahmet Paşa'nın yerine sadrazam tâyin edilir. Fevkalâde bir iltifat olmak üzere İstanbul'a gelince Ayşe Sultan ile evlendirilerek kadri bir zat daha yükseltilir. Bu suretle ne oldum delisi olan paşa, daima yanında bulundurduğu hocalarından ve zamanın sayılı kişilerinden Konyalı Zahid Babayı bir gün huzuruna çağırır ve gururlu bir eda ile bağırır:

- *Ey baba sultan, sadrazamlık makamına ulaşacağımı, bir sultan ile baş göz edilip damat olacağımı söylediğim zaman daima inşallah der ve Hûdâ hayırlar getirsin başımıza diye dua ederdin ve bu arada başını öne eğerek güler ve bu görüşlerin ile beni incitir ve gücendirirdin. Bak, sözlerim nasıl çıktı. Ne diyeceksin bakalım şimdi?*

Zâhid Baba, gözlerini paşaya diker. Âdeti veçhiyle yine kıs kıs güler ve:

- *Ne diyeceğim a paşam? Yine inşallah diyeceğim. Hûdâdan hayırlar dileyeceğim. Mârifet sadrazam olmak değil, o makamlarda korunup durmaktır hüner, der.*

Paşa da bu söze hiddet ile babayı yanından def eder. Fakat iki ay sonra paşa ceqli ve gâfleti yüzünden sadrazamlıktan atılır.” (Yıldırım, 1999: 223)

Yukarıdaki fıkrada adı geçen İbşir Mustafa Paşa gerçekten de o dönemde yaşamış, asi ruhlu, beceriksiz, şiddet yanlısı bir paşadır. Nitekim Celâli isyanlarına gizliden destek verdiği fark edilmiştir. Bunun üzerine başta sadrazamlıktan azledilmiş, daha sonra da idam edilmiştir. Diğer Bektaşî fıkralarının çoğu hazırcevap ve nükte içermektedirken, bu fıkrada tarihte yaşanmış bir olay olduğu gibi nakledilmiştir. Bu fıkra bir nevi Bektaşî fıkralarının bir özeti olarak görülmelidir; çünkü Bektaşî fıkralarının ortak yönü, mevcut kötü durumun ve o kötü durumu düzeltmeyen yöneticilerin eleştirilmesi üzerinedir. Paşanın liyakat sahibi olmaması ve sadrazamlık gibi yüce bir makamdayken, Osmanlı’yı oldukça zorlayan Celâli isyanlarına destek vermesi son derece üzücü bir durumdur. Zahid Baba’nın paşaya söyledikleri de siyasetin doğasını özetler niteliktedir; çünkü siyasette bir makama kavuşmak, bir koltuğa oturmak bazen kolay olabilir; fakat liyakat sahibi olmayan ve makam arzularının yerine gelmesi için alçalan insanların, o koltuklarda uzun süre oturmalarının imkânı yoktur. Kadim Türk tarihi bu durumun örnekleriyle doludur. Bir başka fıkrada da Bektaşî’nin paşaya bakış açısı benzer şekildedir:

“Kibardan bir zat bazı nüdemâsıyla bir gün oturup satranç oynamaktalar iken bir taşın hareketinde ihtilâf zuhur eder. Esasen haksız olan sâhib-i hâne huzzâra hitâben:

- *Yahu, siz de seyr ediyordunuz. Kim haklı ve kim haksızdır, söyleyiniz, der ise de kimse ses çıkarmaz. Tam o sırada zürefâdan bir Bektaşî babası odaya girer ve:*
- *Paşam, siz haksızsınız, der. Paşa hayretle:*
- *Baba efendi, siz henüz geldiniz. Bir şey görmediniz, demekle, baba:*
- *Eğer siz haklı olsa idiniz bu kadar cemâat sualinize karşı sükût etmezlerdi. Onların sükûtlarından anladım ki siz haksızsınız, diyerek güzel bir tenkide yol bulur.” (Yıldırım, 1999: 248-249)*

Yukarıdaki fıkranın en can alıcı noktası, Bektaşî’nin son cevabıdır. Bu cevap durumu özetler niteliktedir. Devlet adamları halk üzerinde öylesine bir baskı kurmuşlardır ki, halk haklı olduğu durumlarda bile hakkını savunmaya çekinmektedir. Diğer fıkralarda da gördüğümüz gibi bu tip durumlarda Bektaşî, halkın düşünce dünyasının dışı vurumu olmaktadır; çünkü hazır bulunanların hepsi paşanın haksız olduğunu bilmekte ve bu yüzden paşanın sorusuna menfi cevap vermekten çekinmektedirler. Hâlbuki paşa haklı olsaydı, hepsi pekâlâ onun haklılığını teyit edeceklerdir. Bunu bilen Bektaşî ise söyledikleriyle hem paşayı hem de hazır

bulunanları eleştirmektedir. Bektaşîlerin paşalarla ilgili nükteleri bazen de ibadetle alakalı konularda olmaktadır. Bu konuyu işleyen fıkralardan biri şöyledir:

“İkinci Abdulhamid’in son devirlerinde Edirne’de vali ve kumandan bulunan Müşir Ârif Paşa, Ramazan günlerinde, vilâyet ve ordu erkânına mükellef iftarlar yapmış. Yine böyle bir dâvet günü, iftar edildikten sonra paşa:

- *Haydi efendiler! Namazı da birlikte kılalım, der.*

Davetliler arasında bulunan Bektaşî bir topçu binbaşısı ceketinin cebinden dâvetiyeyi çıkarıp baktıktan sonra tekrar cebine koyarak şöyle der:

- *Efendimiz, dâvetiyenizde yalnız iftar yazılı olup namaz kaydı yoktur!”* (Yıldırım, 1999: 125)

Bektaşî’nin verdiği cevap oldukça mizahidir. Bu fıkranın bir benzer örneği de şöyledir:

“Paşalardan biri, dostlarından bir Bektaşî ile sohbet ederlerken, namazdan bahis açılır. Paşa sorar:

- *Erenler, borcunuz var mı?*
- *Evet, bakkal Ahmet Ağaya on lira borcum var.*
- *Hayır öyle değil, namaz borcunu sordum, deyince Bektaşî:*
- *Onu Allah sorar. Sizin soracağınız ancak bakkal borcudur, der.”* (Yıldırım, 1999: 127)

Yukarıdaki iki fıkradan da anlaşılacağı üzere Bektaşîler, ibadetlerinde temel ritüellere uymakla birlikte esas olarak ikiyüzlülükten kurtulmayı ve kötülüklerden sakınmayı amaç edinirler. Fıkralarda esas, kişinin öz benliğini her türlü şerden temizlemesidir. Bektaşîler, dar ve dogmatik kalıplar içinde insana ağır sorumluluklar yükleyen ibadet şeklinin Allah’ın emri olmadığına inanmaktadırlar. İbadet, onlara göre Allah’ın insanlardan istediği bir borç ya da Allah’ın lütuf ve ihsanlarına karşı bir ödün değil, Allah’a kavuşmak isteyen insanların yücelmesine olanak verecek manevi bir araçtır. Bektaşîlerin çoğunun namaz kılmadığı ya da farz ibadetleri gereği gibi yerine getirmediği bir gerçektir; fakat bu durum Bektaşîliğin bir gereği olarak tanımlanmamalıdır. Namazını kılan, farz ibadetlerini yerine getiren Bektaşîler de vardır. Öte yandan “Namazımız kılınmış, orucumuz tutulmuş” diyenler de çoktur. Mühim olan ibadetin riya ile yapılmaması, göstermelik olmamasıdır. Nitekim yukarıdaki fıkrada Bektaşî kendisine namaz borcu olup olmadığını soran paşaya, ibadetlerin kul ile Allah arasında olduğunu hatırlatması da dikkate değerdir.

4. Sonuç

Halk anlatılarında gelişen Bektaşî fıkra tipinin, Selçuklu döneminden Osmanlı’nın son dönemlerine kadar Anadolu’da meydana gelen siyasi olaylarla yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bektaşî fıkra tipi XIII. yüzyılın Anadolu’sunda iktidar ile doğrudan ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Fıkraların özünde samimi inançların

ve davranışların yerini, şekilci uygulamaların alması vardır. Fıkralarda Bektaşîler, kimi zaman padişahla, kimi zaman da onun iktidarını belirli bir alanla sınırlı şekilde devrettiği güçlerle sürekli karşı karşıya gelmiş, halk muhayyilesinde aksaklıklara itiraz eden, samimi bir inanç öğretisini benimseyen, şekilcilikten ve dar kalıplardan uzak, yasaklara ve baskıya karşı boyun eğmek yerine itiraz eden bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Kaynakça

- Akyol, T. (1999). *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Atalay, B. (1991). *Bektaşîlik ve Edebiyatı*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Boratav, P. N. (1991). Bektaşî ile Bektaşî Fıkraları Üzerine. *Folklor ve Edebiyat 2*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Bouthol, G. (1975). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Crone, P. (2007). *Ortaçağ İslâm Dünyasında Siyasal Düşünce*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (2009). *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşîlik*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Özcan, H. (2002). Bektaşîliğin Sosyo-Kültürel Çevresi. *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Dergisi*, (22), 141-148.
- Soyyer, Y. (1996). *Sosyolojik Açından Alevi Bektaşî Geleneği*. İstanbul: Seyran Yayınları.
- Taylan, N. (2014). *Osmanlı'da Yasaklar*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.